

تحلیل نقش چالش‌های پژوهشی در جایگاه ضعیف دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در

نظام‌های رتبه‌بندی جهانی

عاطفه ریگی^۱، نعمت اله عزیزی^۲

چکیده

تحقیق حاضر با اتخاذ یک رویکرد کیفی و با هدف شناسایی و تحلیل چالش‌های پژوهشی در عدم دستیابی دانشگاه‌ها به کسب رتبه برتر در رتبه‌بندی‌های جهانی انجام گردید. مشارکت کنندگان در این مطالعه ۱۶ نفر از صاحب‌نظران حوزه آموزش عالی بودند که به صورت هدفمند انتخاب و با آنها مصاحبه صورت گرفت. اطلاعات جمع‌آوری شده با استفاده از روش تحلیل محتوا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج این مطالعه نشان داد که ساختار پژوهشی ضعیف، ویژگی‌های شخصی پژوهشگران، بودجه ناکافی پژوهش از جمله مهمترین چالش‌های پژوهشی است که در پایین بودن رتبه دانشگاه‌های کشور در رتبه‌بندی‌های جهانی مؤثر بوده است.

کلید واژه‌ها: رتبه‌بندی‌های جهانی، نظام آموزش عالی، چالش‌های پژوهشی.

مقدمه

ملت‌ها و دولت‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که دانشگاه‌ها، تحقیقات و توسعه، نقش کلیدی در شکل دادن به ظرفیت دانش دارند و توسعه توانایی نوآوری خود را در صورت ارتباط با آموزش عالی، تحقیقات و توسعه و ترویج ظرفیت نوآوری و تعبیه برنامه‌های با کیفیت بالا در دانشگاه‌ها می‌دانند (شبهاتا و محمود، ۲۰۱۶، ۳). در این راستا، دانشگاه‌ها استراتژی‌هایی را برای انجام مأموریت تاریخی آموزش و تحقیقات در حال توسعه خود می‌گذارند و همچنین نقش مهمی در تولید و انتشار دانش جدید در دنیای مدرن در حال تغییر دارند (آرکالی و بولو، ۲۰۱۷، ۴).

^۱ دکتری برنامه ریزی توسعه آموزش عالی . نویسنده مسئول: atefe.rigi@gmail.com . ۰۹۱۵۱۹۱۲۲۱۰

^۲ استاد گروه علوم تربیتی گرایش برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه کردستان. ایران، کردستان، سنندج.

^۳ Shehatta & Mahmood

^۴ Arkali Olcay & Bulu

پژوهش علمی، مطالعه‌ای نظام‌مند برای حل یک مشکل و اصلی‌ترین نیروی محرکه یک جامعه در مسیر ترقی بوده و از آن به عنوان یکی از شاخص‌های مهم رشد نام برده می‌شود اهمیت تحقیق به اندازه‌ای است که تفاوت بین کشورهای پیشرفته و توسعه نیافته با امکانات، شرایط و بسترهای تحقیقاتی آن‌ها مرتبط است (مرادآبادی و همکاران، ۱۳۹۶). اهمیت پژوهش و تولید علم در دنیای امروز به حدی است که در ارزیابی کارنامه علمی هر کشور میزان ارائه مقالات، تعداد نیروی محقق و حجم سرمایه‌گذاری در بخش تحقیقات به عنوان شاخص‌های توسعه یافتگی در نظر گرفته می‌شوند (ویسانی و دل‌پیشه، ۱۳۹۷). نکته حائز اهمیت آن است که بخش عمده‌ای از توان پژوهشی، در دانشگاه‌ها متمرکز شده است. چرا که دانشگاه برجسته‌ترین سازمان علمی است که لزوم توجه به پژوهش و انجام تحقیقات در آن محسوس است (مرادآبادی و همکاران، ۱۳۹۶). اولین گام برای سامان بخشیدن به امر پژوهش در جامعه دستیابی به درک درستی از توانمندی‌ها، امکانات موجود و نیز پی بردن به نقاط ضعف و قوت برنامه‌های تحقیقاتی است. لذا شناخت نارسایی‌ها و آگاهی از چگونگی و میزان تحقق اهداف برنامه‌های پژوهشی باید مورد توجه قرار گیرد لذا بررسی چالش‌های پژوهش از اهمیت بالایی برخوردار است چراکه نکات ضعف و قوت و عوامل بازدارنده پژوهش، شناسایی و اقدامات جهت تسهیل پژوهش آسان می‌شود (ویسانی و دل‌پیشه، ۱۳۹۷).

از طرفی دیگر سیستم‌های رتبه‌بندی دانشگاه‌ها به دلیل رشد اقتصاد اطلاعات و افزایش رقابت جهانی، اهمیت فزاینده‌ای پیدا کرده‌اند. از دیدگاه مدیریت استراتژیک، برای دانشگاه‌ها بسیار مهم است که با پیش بینی موقعیت‌های خود، توانایی‌های خود را از طریق این رتبه‌بندی‌ها تجزیه و تحلیل کنند و با آن مقایسه‌هایی را با دیگر دانشگاه‌ها انجام دهند تا کیفیت آموزش و عملکرد تحقیق را بهبود بخشند (آلما، کاسکن و آون دورکن، ۲۰۱۶). از این رو در این تحقیق درصدد هستیم تا چالش‌های پژوهشی نظام آموزش عالی کشور را در دستیابی به رتبه برتر در رتبه‌بندی‌های جهانی مشخص کنیم که از این طریق بتوانیم به سیاستگذاران و پژوهشگران آموزش عالی کمک کنیم مشکلات

پیش روی محققان را حل نموده و کیفیت تحقیق و پژوهش را در نظام دانشگاهی افزایش دهیم. با توجه به این که در اکثر رتبه‌بندی‌های جهانی پژوهش و تحقیقات انجام شده در دانشگاه‌ها و میزان اعتبار آن‌ها یکی از شاخص‌های وزنی تاثیر گذار در رتبه دانشگاه‌ها است، بررسی چالش‌های پژوهشی و از بین بردن آن‌ها به نوعی در افزایش رتبه دانشگاه‌های کشور در رتبه‌بندی‌های جهانی موثر خواهد بود.

روش شناسی

در این تحقیق از رویکرد کیفی و روش تحلیل محتوا استفاده شد. مشارکت‌کننده-گان در تحقیق ۱۶ نفر از صاحب‌نظران حوزه آموزش عالی بود که در دانشگاه علامه طباطبایی، دانشگاه تهران، موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی، وزارت علوم، تحقیقات، فناوری، موسسه آموزش عالی بیمه اکو و دانشگاه فنی و حرفه‌ای تهران حضور داشته و در حوزه مورد مطالعه آگاهی داشتند. مشارکت‌کنندگان با روش نمونه-گیری گلوله برفی انتخاب شده و مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه داشت.

یافته‌ها

اهمیت پژوهش در رشد و توسعه جوامع بر کسی پوشیده نیست. چنانکه جوامع پیشرفته، موقعیت خود را بیش از هر چیز مرهون گسترش، تعمیق و بالندگی تحقیقات می‌دانند. نگاهی به آمار تولید علم در دنیا نیز نشان می‌دهد هفت کشور اول صنعتی جهان همان هفت کشور اول تولید کننده علم هستند (کریمیان و همکاران، ۱۳۹۰). بر اساس نتایج بدست آمده چالش‌های پژوهشی بسیاری در نظام آموزش عالی کشور وجود دارد که منجر به کاهش رتبه دانشگاه‌های کشور در رتبه‌بندی‌های جهانی شده است. کدهایی که در نتیجه تحلیل‌های انجام شده به دست آمده؛ در ذیل شرح داده شده است:

- ساختار پژوهشی ضعیف

پژوهش دارای ساختار مشخصی است و یک پژوهش زمانی به نتیجه مطلوب دست پیدا می‌کند که ساختار قوی و درستی داشته باشد. از دیدگاه مشارکت‌کنندگان (شماره ۵، ۹) در پژوهش حاضر پژوهش‌های دانشگاهی در ایران از ساختار ضعیفی برخوردار هستند. از جمله:

« پژوهش‌هایی که در دانشگاه‌ها انجام می‌شود بر اساس نظریه‌های غربی است ولی مساله در داخل وجود دارد یعنی پایه نظری داخلی نداریم پس ابتدا باید تئوری پردازی کنیم. در نتیجه این امر نوآوری لازم را نداریم و پژوهش‌ها بیشتر سطحی است و غیر کاربردی» (مشارکت کننده شماره ۵).

« تحقیقات ما به نوعی دچار پارادوکس شده اند به گونه ایی که در تمامی مقالات مراحل تحقیق علمی را درست می نویسند و کلیه پژوهشگران مراحل نظری انجام تحقیق را می دانند ولی در عمل به کار نمی برند و در نتیجه نتایج مطلوب و در خور توجهی بدست نمی‌آورند» (مشارکت کننده شماره ۹).

- ویژگی‌های شخصی پژوهشگران

محققان باید دارای ویژگی‌های ذاتی، اکتسابی و شناختی، فرا شناختی فراوانی هستند از جمله برخورداری از هوش و استعداد، قابلیت تفکر انتقادی و انتزاعی، کنجکاوی، تمرکز و توجه و باشند. در نتایج تحقیق حاضر مشارکت کنندگان شماره (۱۰، ۳، ۸، ۶، ۱۱) بیان کردند که بسیاری از محققانی که در دانشگاهها مشغول به کار هستند ویژگی‌های مورد نیاز لازم را برای کار در محیط آکادمیک را ندارند. از جمله:

« بسیاری از محققان در دانشگاهها جرات و جسارت مساله شناسی ندارند و بیشتر به تقلید از محققان خارجی می پردازند و پژوهش‌ها را به صورت روشمند و خطی انجام می دهند و درواقع مسائلی را که مورد پژوهش قرار می دهند بدون کنجکاوی انتخاب می کنند» (مشارکت کننده شماره ۳).

« تحقیقاتی که در کشور ما انجام می شود بیشتر کپی برداری است تا مساله یابی حالا چه کپی از محققان داخلی و چه از کارهای محققان خارجی یا اینکه یک نفر تحقیق را انجام می دهد و اسم چند نفر دخیل است یعنی انجام کار پژوهشی به گونه ایی است که رفع تکلیف است نه تمایل شخصی و جستجوی علم واقعی و در رتبه بندی‌ها هم اگر توجه کنید بیشتر دانشگاههایی که در حوزه پژوهشی قوی و درست کار میکنند برتر هستند بماند که بقیه شرایط را هم دارند» (مشارکت کننده شماره ۸).

- بودجه پژوهش

دستیابی به امکانات و اعطای اعتبارات به پژوهش‌های دانشگاهی از مهمترین عواملی است که در دستیابی به نتیجه مطلوب می‌تواند به محققان کمک کند. (کریمیان و همکاران، ۱۳۹۰). مشارکت‌کننده شماره (۲) به میزان کم بودجه پژوهشی در دانشگاهها اشاره کردند. از جمله:

« ما برای اینکه در رتبه‌بندی‌ها رتبه بالایی داشته باشیم باید تحقیقات بین‌المللی داشته باشیم و حداقل اگر نتوانیم سایر شاخص‌ها را ارتقاء دهیم در زمینه پژوهش می‌توانیم فعال‌تر عمل کنیم و در این زمینه یک گزینه می‌تواند انجام کارهای پژوهشی با محققان خارجی باشد، دعوت از محققان خارجی علاوه بر مسائل حاشیه‌ای نیازمند هزینه‌های هنگفت است که متأسفانه در دانشگاههای ما این مقدار هزینه وجود ندارد که صرف دعوت از محققان شود» (مشارکت‌کننده شماره ۲).

نتیجه‌گیری

در رابطه با مشکلات پژوهشی که منجر به کاهش رتبه دانشگاههای کشور شده است ساختار ضعیف پژوهش‌های دانشگاهی یکی از مقوله‌های مورد نظر صاحب‌نظران بود که در اکثر تحقیقات انجام شده روش‌شناسی تحقیقات درست انجام نشده و پژوهش‌ها از چارچوب مناسب و مطابق با تحقیقات جهانی برخوردار نیست و از طرفی در تحقیقات علوم انسانی پژوهش‌ها بیشتر به سمت تحقیقاتی هدایت می‌شوند که نتیجه معلوم دارند و پژوهشگران کشور از انگیزه پایینی برای انجام تحقیقات هدفمند و دقیق برخوردارند اکثر تحقیقات به داده‌سازی پرداخته و در نتیجه شاهد انتشارات ضعیف هستیم که توانایی مقابله با انتشارات جهانی که اکثریت دقیق و هدفمند و زمان‌بر هستند؛ را ندارند و از طرفی بودجه پژوهشی که به تحقیقات دانشگاهی تعلق می‌گیرد بسیار پایین است به گونه‌ای که رقابت انجام پژوهش دقیق و درست را از محقق گرفته و در نتیجه منجر به کاهش کیفیت پژوهش‌های انجام شده می‌شود تا اندازه‌ای که توانایی مقابله با تحقیقات خارجی را ندارند و در چاپ مقالات در مجلات معتبر ساینس و نیچر با مشکل مواجه می‌شوند و به مجلات داخلی که روند داوری سهل‌تری دارند اکتفا می‌شود از طرفی در شاخص‌های رتبه‌بندی یکی از آیتم‌ها چاپ مقالات و در مجلاتی است که نمایه معتبر بین‌المللی دارند یا پژوهش‌هایی که به صورت بین‌المللی انجام شده در شاخص‌های

رتبه‌بندی امتیاز بیشتری دریافت می‌کنند در صورتی که بسیاری از اساتید و دانشجویان تحصیلات تکمیلی تعداد محدودی مقالات بین‌المللی و معتبر دارند یا اصلاً مقاله معتبر بین‌المللی ندارند. در ادامه به نتایج تحقیقاتی می‌پردازیم که همسو با نتایج تحقیق حاضر است. خلیلی و رجایی (۱۳۸۷) بیان می‌کنند: کمبود مالی و پایین بودن سهم بودجه‌ی تحقیقات از تولید ناخالص ملی، عدم همکاری کافی بین دانشگاه و صنعت، عدم ثبات مدیریت، عدم استفاده از توان تحقیقاتی اساتید دانشگاه، عدم سمت‌گیری صحیح تحقیقات و نبود برنامه‌ی جامع تحقیقاتی، تمرکز اعتبارات به بخش دولتی، تأکید بر جنبه‌های کمی و بی‌توجهی به کیفیت کارهای پژوهشی، کمبود پرسنل با انگیزه کافی برای خلاقیت و نوآوری، وجود قوانین و مقررات مختلف و متضاد با ماهیت پژوهش و سیستم نظارت ملی سنتی و ناکارا و بازدارنده پژوهش از جمله مسائل و معضلات بخش پژوهش کشور می‌باشد. همانطور که در پیشینه پژوهش ذکر شد یکی از شاخص‌های پژوهشی مورد توجه در اکثر رتبه‌بندی‌های جهانی توجه به میزان مجلات علمی معتبر و مرتبه اعضای هیئت علمی دانشگاه‌هاست. حشمتی و همکاران، (۱۳۹۵) در نتایج پژوهش خود نشان دادند عدم وجود مجلات علمی معتبر در حوزه‌های نوظهور سبب شده است اعضای هیئت علمی علاقه‌مند به پژوهش قادر به ثبت مقاله با کیفیت نباشند و در پیشبرد فرآیند ارتقاء و تغییر وضعیت خود با مشکل مواجه شوند.

ستوده اصل و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیقی نشان دادند از مهمترین موانع تاثیرگذار بر کارهای پژوهشی در دانشگاه‌ها مسائل فردی است که نیازمندیم این مساله در برنامه‌ریزی‌ها بیشتر مورد توجه قرار گیرد تا بتوانیم موانع را کاهش داده و راه رسیدن به اهداف دانشگاه در جهت دستیابی به جایگاه اول در منطقه در تولیدات علمی هموار شود. بر طبق نتایج کریمیان و همکاران (۱۳۹۰) بودجه ناکافی و بوروکراسی افراطی در بودجه‌بندی طرح‌های پژوهشی و پایین بودن میزان درآمد طرح‌های تحقیقاتی از بیشترین موانع مالی پژوهشی بودند. در مجموع در اغلب موارد موانع پژوهشی، ماهیت انسانی داشته و بیش از آنکه متاثر از بخش‌های سخت افزاری نظیر امکانات فیزیکی، کالبدی، مالی و تجهیزاتی باشد از بخش نرم افزاری فعالیت‌های تحقیقاتی نظیر روابط انسانی، نگرش، بینش و دانش افراد تاثیر می‌پذیرد. همچنین همسلی (۲۰۰۴) در نتایج پژوهش خود بیان

کرد از مهمترین عواملی که منجر می‌شود اعضای هیئت علمی فعالیت‌های پژوهشی مناسبی نداشته باشند مشکل انگیزشی است و باید در زمینه حقلزحمه پژوهش‌ها تغییراتی ایجاد کنیم که بتوانیم این مانع را از بین برده و بهبود کیفیت در پژوهش حاصل شود.

منابع فارسی

ابراهیم‌زاده، فرزاد؛ نصریان، جواد؛ قربانی، مهرزاد؛ الماسی، افشین. (۱۳۹۵). بررسی موانع پژوهش از دیدگاه اساتید دانشگاه علوم پزشکی لرستان و ارتباط آن با عملکرد پژوهشی ایشان. فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی لرستان، ۱۸(۱).

زین‌آبادی، حسن رضا؛ سلیمی، مرجان؛ اسحاقی، فاخته؛ پرند، کوروش. (۱۳۸۴). اعتبارسنجی در آمریکا(ریشه‌ها، توسعه‌ها و چشم‌اندازهای آینده. مرکز انتشارات سازمان سنجش آموزش کشور.

ستوده اصل، نعمت؛ قربانی، راهب؛ رشیدی پور، علی. (۱۳۹۳). بررسی مشکلات پژوهشی و موانع تولید علم از دیدگاه اعضای هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی سمنان. کومش، ۱۶(۵۳).

صفری مرادآبادی، علی؛ رمضانخانی، علی؛ آقاملایی، تیمور؛ حسینی، مرضیه؛ دادی‌پور، سکینه. (۱۳۹۶). موانع انجام پژوهش از دیدگاه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی هرمزگان. پژوهش در آموزش علوم پزشکی، ۹(۳).

فراستخواه، مقصود. (۱۳۸۸). دانشگاه ایرانی و مساله کیفیت. انتشارات آگاه. ویسانی، یوسف؛ دل‌پیشه، علی. (۱۳۹۷). بررسی موانع و مشکلات پژوهش در حوزه علوم پزشکی ایران از دیدگاه اعضای هیئت علمی، کارشناسان پژوهشی و دانشجویان: مرور سیستماتیک. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی ایلام، ۲۷(۱).

هاشمی، سیدحامد و پورامین‌زاده، سعیده. (۱۳۹۰). تحلیل الگوی اعتبارسنجی و ارزیابی درونی جهت ارزیابی و تضمین کیفیت در نظام دانشگاهی. پنجمین همایش ارزیابی کیفیت در نظام دانشگاهی. دانشگاه تهران.

یارمحمدیان، محمد حسین؛ شاه‌طالبی، سمیه؛ فولادوند، مریم؛ شاه‌طلبی، بدری. (۱۳۹۳). ارایه مدلی برای ارزیابی عملکرد دانشگاه‌ها؛ مورد مطالعه دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان. رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، ۶(۲).

منابع انگلیسی

- Alma, b., coşkun, e., övendirli, e. (2016). University ranking systems and proposal of a theoretical framework for ranking of turkish universities: a case of management departments. *Procedia - social and behavioral sciences*. (235), 128 – 138.
- Damme, D. V. (2002). *Trends and Models in international Quality Assurance and Accreditation in Higher Education in Relation to Trade in Education Services*. Washington, D.C. USA.
- Dickeson, r.c. (2006). *The need for accreditation reform*. the secretary of education commission on the future of higher education. Washington dc.
- Dill, D. D., & Beerkens, M. (2013). Designing the framework conditions for assuring academic standards: Lessons learned about professional, market and government regulation of academic quality. *Higher Education*, 65, 341–357.
- Gandhi, M. M. (2013). International Initiatives in Assessment of Quality and Accreditation in Higher Education. *International Journal of Educational Planning & Administration*, 3(2).
- Hegji, A. (2017). *An Overview of Accreditation of Higher Education in the United States*. Congressional Research Service.
- Hernes, G. & Martin, M. (2008). *Accreditation And The Global Higher Education Market*. International institute for educational planning.
- Koenig, a. M. & Iofstad t. R.. (2004). higher education accreditation in the united states. eaie conference, 18 september.
- Loukkola, T; Peterbaue, H; Gove, A. (2020). *Exploring higher education indicators*. European University Association.
- Peng, K. H. & Tzeng, G. H. (2012). *Strategies For Improving Accreditation Performance In Higher Education Institution*. In *Proceedings Of The 4th International Conference On Computer Supported Education*.
- Ranganath. H.A. (2013). *A Call for Stringent Accreditation: Text of the Interview taken by a correspondent Shri Bharath Joshi – for & News-item appeared on 17th June 2013, in The New Indian Express BANGALORE Edn. Retrieved.*
- Rattananuntapat, M. (2015). *Quality Assurance Policies in Thai Higher Education*. Submitted to the Graduate Faculty of School of Education in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Education. University of Pittsburgh.
- Sanyal, B. C; & Martin, M. (2007). *Quality Assurance and The Role Of Accreditation: An Overview*. Higher Education In The World.
- Sarrico, C., Rosa, M., Teixeira, P., & Cardoso, M. (2010). *Assessing Quality and Evaluating Performance in Higher Education: Worlds Apart or Complementary Views? Minerva: A Review of Science, Learning & Policy*, 48(1), 35–54. Retrieved from 10.1007/s11024-0109142-2.
- Schwarz, S; & Westerheijden, D. F. (2004). *Accreditation and Evaluation In The European Higher Education Area*. Springer-Science + Business Media, B.V.
- Shah, M., & Do, Q. T. N. (2017). *The Rise of Quality Assurance in Asian Higher Education*. Chandos Publishing.
- Shah, M; & Nair, C. S. (2013). *External Quality Audit Has it improved quality assurance in universities*.
- Shah, M; Nair, S; Wilson, M. (2011). *Quality Assurance In Australian Higher Education: Historical And Future Developmen*. *Asiapacific Educ*, 12.

- Shehatta, i., & mahmood, k. (2016). Correlation among top 100 universities in the major six global rankings: policy implications. *Scientometrics*, 109: 1231–1254.
- Weinrib, J; Jones, G. A. (2014). Largely a matter of degrees: Quality assurance and Canadian universities. *policy and society*, 33, 225-236.